

ЛІТЕРАТУРА І ФОЛЬКЛОР

УДК 82.09:[398.83(=161.2):314.15-022.326(450=161.2)]

Концепт “мати” в українських народних піснях про еміграцію та в поезії сучасних заробітчан в Італії

Олена ПНДА

Кандидат філологічних наук
доцент кафедри української фольклористики
імені академіка Філарета Колесси
Львівського національного університету імені Івана Франка
79000, м. Львів, вул. Університетська, 1
E-mail: omhinda@gmail.com

У статті досліджено концепт “мати” в українських народних піснях про еміграцію кінця XIX – початку XXI ст. і в поезіях українських заробітчан в Італії початку XXI ст. Зіставлення цих доробків виявляє типологічну спорідненість їх сюжетів, поетики, системи образів і концепта “мати”, який інтерпретовано в поезіях сучасних заробітчан у традиційно-народних ціннісних координатах, репрезентуючи духовність, сакральність і онтологічний зв’язок із архетипом матері. Внутрітекстовими обрамленнями образу матері в поезіях найчастіше є християнський світ і природа, що акцентує світоглядні засади української культури. Сюжетні матриці емігрантських пісень про матір репродукуються в сучасній заробітчанській поезії та доповнюються новими мотивами, образність яких експлікує устнопоетичний світ українства. Відтворення народнопісенного канону в поезіях сприяє інкорпоруванню фольклорної традиції не лише в заробітчанську творчість, але і в культурний простір новітньої української еміграції.

Ключові слова: українські народні пісні про еміграцію, поетична творчість українських трудових мігрантів в Італії, концепт “мати”, текстологічний аналіз, традиційна культура, фольклор і література, фольклорна стереотипія, фольклорне мислення, сюжетно-мотивна парадигма.

Хрестоматійними для української фольклористики є міркування Ф. Колесси стосовно закономірностей функціонування і постійного оновлення народнопісенної традиції. “Характерною ознакою живучої традиційної поезії, – зазначав учений, – є її пливкий стан, що потягає за собою постійну мінливість... Усна творчість ніколи не стоїть на одному місці, а постійно йде вперед, неначе переходить процес живого організму...” [20, с. 35]. Однією з ілюстрацій такого оновлення на межі XIX і XX століть була поява народних пісень про еміграцію, яка дала поживу для її дослідження класикам української науки тієї доби: В. Гнатюк [7], М. Драгоманов [13], І. Франко [38], Ф. Колесса [20] зробили вагомий внесок у вивчення цього пласту фольклору, наголошуючи на його поетичній самобутності та значенні у процесі розвитку народнопісенної традиції. Дослідники звертали увагу на концепційний статус нового жанру, його “найважливіше місце між пісненими новотворами із суспільно-економічним підкладом” [14, с. 42]. Найповнішою репрезентацією емігрантських пісень можна вважати збірник “Буд здорова, землице. Українські народні пісні про еміграцію” [3], який побачив світ наприкінці XX ст. Упорядником цього скромного за обсягом і концентрованого за інформаційними контекстами видання є відома українська фольклористка С. Грица.

Проблематика емігрантських пісень XIX ст. сьогодні пролонгується в поезіях українських трудових мігрантів XXI ст.: масовий виїзд на заробітки сотень тисяч українських жінок-матерів зумовив феномен “народного збагнення” новітньої української еміграції самими заробітчанами. Слово безпосередніх учасників цієї глобальної геополітичної колізії, відтворене в заробітчанських поетичних свідченнях, досі залишається недостатньо дослідженим. Поезії новітніх заробітчачан були предметом принагідної уваги В. Соколова [34], О. Пономаревої [26], О. Герасименко [5], О. Годованської [8] та деяких інших дослідників, які згадували про них в історико-соціологічному ракурсі. Фольклористичний аспект поетичного доробку заробітчачан був досліджений і в низці наших статей, де, зокрема, був потрактований як *народний літопис української трудової еміграції четвертої хвилі* [6]. Проте не вивченою залишається актуальна для фольклористики проблема *продолгання сюжетно-мотивної парадигми народних пісень про еміграцію у творчості новітньої еміграції*. Зазначене слугувало мотивацією написання пропонованої статті, у якій проаналізуємо один із локальних аспектів проблематики – концепт матері в українських народних піснях про еміграцію і в поезії сучасних заробітчачан. Отож, *метою статті є* зіставлення концепта “мати” в зазначених народних доробках задля з’ясування тягlosti народнописенної традиції в сучасних заробітчанських поезіях. Джерельним піддрунтям дискурсу є поезії, опубліковані у 2001–2011 рр. на сторінках першого україномовного періодичного видання на Апеннінах – християнського часопису українців в Італії “До Світла”.

Навіть оглядове зіставлення українських народних пісень про еміграцію і поезій сучасних заробітчачан в Італії засвідчує подібність їх сюжетики, поетики та системи образів. На цьому тлі концепт матері виявляє особливу типологічну спорідненість, причому вірогідність будь-яких текстових запозичень із народнописенного фонду з боку поетів-неофітів є мінімальною: у фольклорній традиції сьогодення емігрантські пісні перебувають у стадії пасивного функціонування. Тому коріння згаданої спорідненості доцільно шукати у феномені, який Я. Гарасим визначає як “канонізований спосіб художнього віддзеркалення етнічної дійсності” [4, с. 309] носіями традиції. У контексті праналізованої проблематики у цьому процесі беруть участь народ (творець емігрантських пісень) і сучасні трудові мігранти в Італії (автори заробітчанських поезій), яких можна кваліфікувати як носіїв *своєї* етноментальної традиції. Міркування Я. Гарасима стосовно природи етноестетичних вимірів фольклору скеровують і до осмислення причин вищезгаданої спорідненості творів, і до питання *ролі авторів поезій як свідомих чи несвідомих “ретрансляторів” народнописенного канону*. У цьому контексті українських “народних поетів” в Італії можна кваліфікувати як носіїв фольклорних знань, які вони й ретранслюють у своїх поезіях на сюжетно-мотивному, образно-виражальному та генологічному рівнях.

У цьому контексті згадаємо і міркування С. Неклодова, у чій науковій висліді потрапляли проблеми типології та співвідношення традицій усної і письмової культур. Найбільшої уваги заслуговують думки вченого стосовно взаємодії літературного та фольклорного текстів, які, на його думку, “...узагалі не можуть бути конгруентними” [24, с. 296] і в яких за “відповідних “фазових перетворень” обов’язково відбуваються змістові, формальні й функціональні зміни (хоча коефіцієнти цих змін вельми різноманітні – залежно від того, про який історичний період і про яку галузь культури йдеться” [24, с. 296]. Дослідник вважає, що, “потрапивши в літературу, фольклорні твори (зазвичай це фрагменти або окремі елементи) здобувають чисельні семантичні переакцентування, переходять в інший стилістичний реєстр, здобувають нові жанрові амплуа. Тому проблема фольклорних джерел літературного тексту навіть за удаваної простоти не має і не може мати однозначних трактувань” [24, с. 296].

Переконливо ілюстрацією міркувань згаданих учених слугує зіставлення народних пісень про еміграцію з поезією сучасних трудових мігрантів, які, будучи дистанційованими в часі більш ніж століттям, виявляють напрочуд споріднену

семантику та поетику, що особливо виразно виявляє концепт матері в обох доробках. Окрім того, образ матері виявляє в доробках онтологічний зв'язок із архетипом Матері – одним із “найбільш значущих і визначальних архетипів у житті людини та суспільства” [27].

Кількість пісень, де згадана мати, у збірнику “Будь здорова, землице...” є менше 10-ти, що становить заледве 5 % від загальної кількості всіх текстів. Це пісні: “[Г]Ой, росте спориш” [3, с. 32], “Полетів би-м на край світа” [3, с. 44], “Плине качур по Дунаю” [3, с. 47], “Жінко ж моя дорогая, що будем робити” [3, с. 57], “Пісне моя українська” [3, с. 157], “Мої мамці дома, а я в Америці” [3, с. 81], “Чия хата соломою вкрита” [3, с. 94], “Чи ви, мамо, шпиче, чи роздумує” [3, с. 137], “Як я шов з Америки додому” [3, с. 146]. Змістова і сюжетно-мотивна “присутність” концепту “мати” в цих піснях є непропорційною: від епізодичної згадки про матір (“[Г]Ой, росте спориш”, “Полетів би-м на край світа”, “Жінко ж моя дорогая, що будем робити”) до повного центрування ідейно-тематичного змісту довкола образу матері (“Чия хата соломою вкрита”). У піснях варіюються мотиви, що вочевидь узагальнювали типові ситуації в житті емігрантів, які прямо чи опосередковано були пов'язані з матір'ю. Приміром, мати згадується як найрідніша людина, яку жаль покидати, і тому ліричний герой вирішує не їхати “в Гамерицький край” (“Полетів би-м на край світа”). Або, як у пісні “Як я шов з Америки додому”, герой, повертаючись додому після довгих літ заробітчанства, дізнається, що його матері вже нема на світі. Або ж, як у пісні “Мої мамці вдома, а я в Америці”, дівчина розповідає про тяжку працю на фабриці і згадує, як їй було добре вдома біля рідної мами:

Мої мамці вдома, а я в Америці,
Роблю я Нев-Йорку, в той новій фабриці.
Як машину пушам, нитки ся торгают,
А мої мамуся о нічим не знают. [...]
Виховали-сте мя, як одну ягоду,
Виправили-сте мя за широку воду [7, с. 81].

Емігрантські пісні, в яких наявний образ матері, вирізняються особливою емоційністю, насиченим смисловим підтекстом і наскрізним ліризмом, який є найбільш органічною їх складовою. Усі згадані риси повною мірою виявляють себе в пісні “Чия хата соломою вкрита”, де життя старенької матері, син якої загубився у чужих світах, укладається у сповнені щонайглибиннішого драматизму строфи:

Чия хата соломою вкрита?
Сидить мати, сльозами залита,
Сидить, сидить, стиха промовляє,
Що за сина не чує й не знає [Двічі].
– Сину, сину, ти моя потіха,
Лишив-єсь ня, як кору з оріха,
Сама сижу, бідна, дома, плачу,
Що я тебе не чую й не бачу [Двічі].
– Ой не плачте ви, очка рідненькі,
Я утратив життя молоденьке,
Вандруючи по чужому світу,
Загубив я молодії літа [Двічі] [7, с. 94].

Сюжетно-мотивний абрис цієї народної пісні разом із усіма її драматичними смислами напрочуд синонімічно “відроджується” у ХХІ ст. у поезії Світлани Басовської “Мати”. Її авторка, сучасна заробітчанка, майже дослівно відтворює образ самотньої матері, яка на призьбі своєї хатини розмовляє сама зі собою, бо дитина, яку вона “вивчила й вивела в люди”, десь далеко у світах:

В яблуневім саду біля хати сидить мати...
 Одинокая сивая мати, а кому що сказати?
 Пеленає думки, щось говорить...
 Та ні, напевно, співає... / Про журбу, про дітей,
 Яких вивчила й вивела в люди.
 А для неї спокою нема – ой, нема, та й не буде [...]
 Кожен вечір молилась і у Бога просила:
 – Дай же сили, здоров'я дочекать тої днини,
 Щоб побачить дитину, яку в муках родила,
 А тоді відпустила, у світі відпустила [2, с. 51].

Із незначними варіативними відмінностями сюжетно-мотивну матрицю народної пісні “Чия хата соломою вкрита” віднаходимо в багатьох інших заробітчанських поезіях, де головний мотив (самотність матерів дітей-заробітчан) інколи доповнено несуттєвими мотивними розгалуженнями, але образно-виражальна палітра завжди виявляє сталі народнопісенні ознаки. Таке спостерігаємо в поезії Надії Смолянин “Сумує, плаче старенька мати...”, де авторка акцентує тужливі інтонації народнопісенною метафорикою, постійними епітетами і традиційними образами-символами – похиленою хатиною, спустошеними гніздами, перелітними журавлиними ключами. Усе це, разом із розмовною нарацією і наскрізним чергуванням силабо-тонічної ритмобудови з тонічною, ілюструє “фольклорне мислення” авторки:

Сумує, плаче старенька мати,
 Одна в своїй хатині край села,
 Замучилась, бідненька, вже чекати
 Дітей, що до схід сонця провела.
 Давно вони подались на чужину,
 Злетіли з материнського гнізда,
 Забули про стареньку хатину,
 В якій панує зараз лиш журба.
 З тих пір вже не одну весну зустріла
 І не один ключ журавлиний провела,
 Хатинка вже давно ся похилила,
 А вона жде їх сама край вікна [33, с. 98-99].

У поезії Наталії Загайкевич “Живеш тепер на чужині” аналогічні мотиви й образність увиразнені народнопісенною риторикою із ледь нашкіцтованими лементаційними вкрапленнями:

Деся там, в селі, старенька мати,
 Вона вже змучилась чекати.
 Вийде, погляне на дорогу –
 Тебе чекає й молить Бога...
 За що, скажи, така їй доля,
 Що діти в наймах по світах... [14, с. 57]

Народнопісенні ознаки в заробітчанських поезіях найбільшою мірою виявляють себе у творах, де автори вживають образність і лексику, яка підкреслює шанобливо-любове ставлення до матері: народні поети зіставляють матір із голубкою, вербичкою, сизокрилою пташкою, називають “ненею”, “матусею”, “мамцею”, згадують її “сиву голівоньку” і “натруджені руки”, як-от у наступних фрагментах: “Рідна ненько, сивая голубко, / Де знайти найкращії слова...” [28, с. 51]; “Моя голубко, нене волошкова, / Моя вербичко у джерельнім сні...” [9, с. 36-37]; “Матінко рідненька, / Пташко сизокрила, / Ти тепер далеко, / В рідній стороні...” [21, с. 85]; “Я до тебе прийду, моя пташко сивенька, / До самісньких ніг поклонюся тобі...” [22, с. 50]; “Голубко сива, шлю земний

уклін!" [16, с. 32]; "А моя матуся десь одна / Молиться за мене вечорами..." [30, с. 51]; "Ви, я, лебідка, сива і самотня, / Завжди чекали, що повернемося ми" [35, с. 27]; "Спочинь, матуся, на причілку хати, / Вже натрудилися рученьки Твої..." [36, с. 52]; "Мама, мама, мама-материнка / В чужині від бід мене рятує..." [15, с. 16]; "Заспівай же, моя пташко, / Мій мамці теж, / Хай не плаче, не сумує, - / Ти ж їй вість несеши!" [12, с. 209]; "Повернусь до тебе, мамцю, / Щоб іще скрасити старість Твою..." [32, с. 160], "О, нене сива, що ж то сталося, / Що там, де слід мій, - зараз мох..." [10, с. 49] і багато інших. Подібність заробітчанських поезій про матір і народних пісень про еміграцію можна би було кваліфікувати як випадкову, якби не надто велика кількість текстів, у яких образ матері змальовано саме в народнопісенному реєстрі.

Концепт матері в поезіях часто відтворений у певних образно-смыслових контекстах, які маркують дуже цікавий феномен у цій групі поезій і це дає змогу диференціювати окремі підгрупи текстів. Ідеться не про композиційний засіб, відомий у літературознавстві як обрамлення, а про повторюваність такого контекстуального "оточення" образу матері, яке має стабілізаційне ідейно-естетичне значення. Обмежимо аналіз поезіями, смысловою домінантою яких є наріжні засади світогляду українців.

Найчастіше згадані контекстуальні "оточення" пов'язані з християнською тематикою: мати зображена у своїй хаті під образами (у тузі, в задумі), або матері згадують у молитві за своїх дітей, які наймитують у чужих краях; мати випроводжає своїх дітей-заробітчан і благословляє їх у далеку путь; або ж діти-заробітчани просять Бога, щоби беріг стареньку неньку, яка залишилася на самоті та ін. Християнський контекст у таких поезіях концептуалізує в українців традиційне етноментальне сприйняття матері як центру "родинного сакруму" і духовної святині, про що свідчать такі фрагменти:

1. [...] Там старенька мати
Сидить собі одинока / Перед образами
І щоднини, і щоночі / Кількома разами
Згадує мене в молитві / До святого Бога,
Бо далека є сьогодні / Між нами дорога [37, с. 56].

2. Я сюди так довго, Діво, йшла,
Шлях тернистий вів мене до Тебе,
Глянь на українську матір Ти,
Прихили над нею чисте небо [18, с.46].

3. Поки ще пташка не співала, / Моя матуся вже вставала,
Трудилась важко, без упину, / А ввечері, в тяжку годину
Просила Бога і Марію, / Щоб вберегли її надію [25, с. 54].

4. Сидить мама і сумує / В своїй хаті за столом,
І так кожний день нудьгує, / Та все молиться... Псалом... [31, с. 51].

5. Заки мама живі, я благаю Тебе,
Непорочная Божая Мати,
Заступись, укріпи, збережи - збережи!
Я не змучусь молитись - благодати [29, с. 206-207].

6. Молюся завжди щиро й жду чудес,
Моя хороша, найрідніша нене,
Найвищу Матінку прошу я із небес,
Щоб зберегла Тебе іще для мене [16, с. 32].

Наведені уривки є типовими для цієї групи текстів. Семантично близьким контекстом, у який поети-заробітчани "вписують" образ матері, є українська земля з її

мальовничю природою. Цей контекст зазвичай інтерпретований у двох форматах. Найчастіше він постає як *фон*, і в такому випадку образ матері супроводжують типові українські пейзажі: поля зі стиглими житами (чи вкриті снігом), високі гори і безкраї степи, яблуневі (вишневі) сади і калина під материною хатою тощо. У таких поезіях деталізовано-реалістичний опис рідного краю увиразнює духовну красу української матері, але водночас її тужливу самотність, на яку вона приречена, коли її “діти в наймах по світах”. Наступні цитати є типовими поміж багатьох їм подібних:

1. Спочинь, матусю, на причілку хати,
Вже половіють в полі он жита.
Стежина в споришу, і рута-м'ята,
Й під сонцем річка, наче золота.
І яблука вже сонечком налиті,
І пісня жайвора у синій вишині... [36, с. 52].

2. Ви, мамо, пишете, що вдома перший сніг
Припорошив уже нашу калину,
І що вона у білому вбранні,
Мов наречена, загляда в хатину [...].
А ночі вдома місячні такі,
Що на снігу, немов на білому папері,
Ви, мамо, бачите сліди
Й чекаєте, що рипнуть двері [17, с. 51].

У наведених фрагментах заробітчанських поезій найвиразніше репрезентована народнопісенна поетика, яка досягається “моделюванням уявної дійсності, що представляє традиційні ідеали і цінності – доброту, любов до ближнього, працелюбність, вірність, пошану до старших тощо...” [1, с. 16]. Тобто у структурно-поетичному оформленні поезій вирішальну роль відіграє *традиційне* мислення авторів, що репродукує висхідний народнопісенний взірєць як “циклічне відтворення у навколишньому світі та в його діяльності незмінної, узагальненої основи” [1, с. 16], яка у поданих текстах “доосмислена і перетворена згідно з базовими принципами і правилами організації фольклорно-творчого процесу” [1, с. 17].

Позаяк семантична концептосфера образу матері на тлі (чи в обрамленні) природи в поезіях заробітчан є значно ширшою: образ матері у поєднанні з образом природи деколи породжує несподівані ефекти та якісно інші концепційні смисли – набагато складніші й виразніші, ніж у наведених цитатах. Образ матері в таких поезіях набуває сакральності, але одночасно стає складовою бінарної парадигми, що поєднує два світи – матері і рідної землі, які зображені як цілісна і неподільна єдність: два образи, попри їх смислову дихотомію, поєднуються в семантично нерозчленовану цілісність. Цей самотутній феномен найвиразніше ілюструють поезії Ірини Даньків:

1. Прощайте, Мамо. Як живеє Ви без мене?
А я без Вас? Ви бережіть себе.
Така от доля – наймити ми, Нене,
Та все минеться, все колись мине.
Прощайте, Мамо. Я Вас поцілую
В чоло *Карпат, у трави, у пісні*¹.
Поплачмо, люба, – нас ніхто не чує:
Хоч космос поруч, сльози ж всі німі...
Скрізь кажуть, гарно, кажуть, можна жити,
Та я не зможу. Мамо, не тужіть.

¹ Виокремлення шрифтом фрагментів у віршах Ірини Даньків тут і далі наше. – О. Г.

*Мої клітинки – Ваше зріле жито,
Замружте очі й яюсь переждіть.
Прощайте, Мамо. Мусите – без мене.
І я без Вас... знов сльози, як полин...
Прощайте, Мамо. Мамо. Мамо. Нене!..
Хай крик душі не згоїть часу плин [11, с. 36].*

2. *Вже рік, як ми в розлуці, Мамо,
Як Ви самотньо у пільмі
Сльозу ховаєте ночами,
Щоб з сонцем йти в подальші дні.
Я чула, гори заніміли,
Я чула, степ Ваш геть посох,
Ви, кажуть, Мамо, впали з сили,
Бо все життя ми були вдвох:
...О, нене сива, що ж то сталося,
Що там, де слід мій – зараз мох [...].
Моя найкраща в світі Мамо,
До Ваших стомлених смеркань
Припасти хочеться вустами,
Навік, назовсім, без прощань,
І знов вдихати, як раніше,
Гречухи запах у медах,
Писати Вам високі вірші
Під яблуневий спів в садах.
Вас приголубити, кохана,
Зігріти зморшки на чолі,
Зцілити Ваші тихі рани
Та жала виїняти з землі [10, с. 49].*

У народнопісенний світ цих унікальних у своїй високій духовності поезій входить сучасне буття як його антиномія та смисловий дисонанс. Але рецепція цієї антиномії трансформується із антонімічної у життєстверджувальну і гармонійну завдяки головному і наскрізному лейтмотиву поезій – безконечної любові до матері та до рідної землі. Акцентуація всепереможної сили цієї любові не лише єднає образ матері з образом матері-землі, але й підносить його до узагальненого образу Матері Людської. Про архетипальну природу такої триєдності писала О. Пушкіна, яка простежила еволюцію архетипу Матері в культурі східних слов'ян і дійшла висновку, що він "найповніше репрезентований в образі Матері-Землі – цілісному, але такому, що наділений багатьма функціями" [27]. У виражальній матерії твору полісемантика концепту "мати" досягається й завдяки гармонійному співіснуванню засобів, запозичених із двох поетикальних майстерень – народнопісенної та літературної, що в сукупності створює цілісний і нероздільний образ людського та вселенського буття, у простір якого органічно вписані наріжні цінності духовного світу українців.

Варіювання тих самих мотивів, але вже в традиційній народнопісенній стилістиці, віднаходимо в поезії Оксани Коваль "Не говори слова лише при святі", де народнопісенні матриці втілені в постулати материнського заповіту, яким благословляла своїх дітей у далеку путь кожна мати-українка. Сприйняття триєдиного сакруму матері, батьківщини та Матері Божої відтворено в цій поезії у стилістиці простонародної нарації:

*Дала в дорогу запашну хлібину,
А в серці залишила рідну пісню.
Не забувай, сину, Україну,
Бо світ широкий, але в ньому тісно.*

Бо є у світі цім три добрі Диви,
 Що завжди тебе оберігають:
 Мати Божа, Україна – мати
 І ньєнка рідна, що тебе чекає [18, с. 46].

Сприйняття матері і Батьківщини як неподільної духовної єдності прочитуємо й у фіналі поезії Ніни Матейцевої “Нам пора додому” як принагідне, але від того не менш виразне. Поезія, що написана у формі діалогу авторки з подружками-заробітчанками, сповнена глибокого суму за втраченими роками та рідними, із якими тривалий час довелося жити нарізно. У передостанніх строфах поезії йдеться про залишених в Україні батьків, і дещо несподівано, але при тому природно, ліричні рефлексії переходять у стилістику риторичних фігур – повторюваних розпачливих запитань, у яких лейтмотив гіркої провини заробітчанонок перед їхніми матерями, що в далекій Батьківщині зістарілися на самоті, стає домінантним. Кінцеві ж рядки поезії поглиблюють узагальнювальні інтонації риторичними звертаннями вже до матері-України:

Моя сестричко, нам пора додому.
 Ще грошей всіх ніхто не заробив,
 У рідному краю розвієм втому...
 Вертаймось, доки час наш не пробив [...].

Ми вже до їх матусь, осель вже звикли,
 Згадаєм вдома їх в душі не раз.
 Грошима нас купили... Гроші зникли.
 А біль? Хто ж нашу старість гріє в нас?

Хто чеше їхні рідні сиві коси?
 Хто гріє подихом, теплом долонь
 Серця їх в їх сумну невтішну осінь?
 Як не спізниться, Божечко боронь?!

Моя сестричко, нам пора додому!
 Там і полин по-іншому гірчить.
 Україно-мамо, юному й старому,
 Ти на роки продовжиш кожную мить! [23, с. 56].

Частотне варіювання повторюваних образів (тих, які передовсім відтілюють світоглядні й духовні цінності українців) або їх інтерпретації у сталих контекстах дає підстави кваліфікувати ці образи як маркери ідентичності. На переконання Є. Артеменко, “концептуальне ядро традиції виражалось вербальною ... розповіддю, яка відтворювала ядерні константи традиції засобами регулярного повторення” [1, с. 17]. У поезіях заробітчани помітні дві тенденції: з одного боку, пролонгація традиції емігрантського народнопісенного мелосу, з іншого – формування нової образної стереотипії, яка “омовлює” реалії новітньої трудової еміграції. Механізм цього омовлення споріднений із механізмом творення фольклорної традиції, у якому Є. Артеменко вбачає феноменологічні ознаки і зазначає: “Очевидно, що аналізований феномен ... можна розглядати як результат експлікації традиції в ізоморфних їй (...) формах. Реалізоване при цьому відтворення домінантами фольклорно-творчого процесу (...) константної основи традиції оберталось їх стереотипізацією, а проектування на них концептуальних елементів цієї основи – вираженням стереотипізованої форми вказаних домінант...” [1, с. 17–18]. Вочевидь повторюваність певних реалій у житті трудових емігрантів, а також стала “подієва канва” їх життя в чужій країні моделювали *формульну стереотипію* омовлення заробітчанського контексту, а згодом це закріплювалося в пам’яті заробітчани і втілювалося у формульну стереотипію їх поезій.

Отож, здійснене зіставлення концепту “мати” в народних піснях про еміграцію та сучасних заробітчанських поезіях виявляє виразну типологічну спорідненість. Концепт матері в поезіях сучасних заробітчан інтерпретований у традиційно-народних ціннісних координатах і репродукує народнопісенну матрицю, репрезентуючи духовність і сакральність самого образу та його онтологічний зв'язок із архетипом матері. Внутрішньотекстовими обрамленнями образу матері в заробітчанських поезіях найчастіше є християнський світ або природа, що акцентує наріжні цінності світогляду українців. Сюжетні матриці емігрантських пісень про матір поповнюють нові мотиви в сучасній заробітчанській поезії, образність якої також експлікує фольклорні традиції. Відтворення народнопісенного канону в поезіях сприяє інкорпоруванню фольклорної традиції не лише в заробітчанську творчість, але і в культурний простір новітньої української еміграції.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Артеменко Е. Б.* Традиция в мифологической и фольклорной репрезентации. Опыт структурно-когнитивного анализа / Е. Б. Артеменко // Первый Всероссийский конгресс фольклористов : сборник докладов. – Москва, 2006. – Т. II. – С. 6–23.
2. *Басовська С.* Мати. Підволочиськ-Болонья / Світлана Басовська // До Світла. Християнський часопис українців в Італії. – 2006. – № 3–4 (48–49). – С. 51.
3. Буд здорова, землице. Українські народні пісні про еміграцію / упорядкування, вступна стаття і примітки С. Й. Грици. – К. : Музична Україна, 1991. – 194 с.
4. *Гарасим Я.* Національна самобутність естетики українського пісенного фольклору / Ярослав Гарасим. – Львів : НВФ “Українські технології”, 2010.
5. *Герасименко О.* Сучасна українська еміграція до Італії та зародження нової української діаспори [Електронний ресурс] / Олена Герасименко // Українознавство. – 2010. – Число: 1(34). – Режим доступу: <http://www.ualogos.kiev.ua/text.html?id=1971&number=75&category=8> (дата звернення 05.08.2010).
6. *Гінда О.* Устами самовидців (історія української трудової еміграції в Італії кінця ХХ – початку ХХІ століть на сторінках часопису “До Світла”) / Олена Гінда // Міфологія і фольклор. Загальноукраїнський науково-освітній журнал. – Львів, 2013. – № 4 (15). – С. 58–67.
7. *Гнатюк В. М.* Пісенні новотвори в українсько-руській народній словесності / В. М. Гнатюк // Гнатюк В. М. Вибрані статті про народну творчість. – Київ : Наукова думка, 1966. – С. 78–95.
8. *Годованська О.* Новітня українська діаспора: трудові мігранти в Італії, Іспанії та Португалії / Оксана Годованська. – Львів : Афіша, 2011. – 192 с.
9. *Даньків І.* Вам, Мамо / Ірина Даньків // До Світла. Християнський часопис українців в Італії. – 2002. – № 10 (12). – С. 36–37.
10. *Даньків І.* Вже рік, як ми в розлуці, Мамо... / Ірина Даньків // До Світла. Християнський часопис українців в Італії. – 2004. – № 8 (31). – С. 49.
11. *Даньків І.* Прощайте, Мамо / Ірина Даньків // До Світла. Християнський часопис українців в Італії. – 2002. – № 7–8 (9–10). – С. 36.
12. *Долик Н.* Весняний ранок. Брештя / Надія Долик // Світло на чужих стежках. Антологія творчості заробітчан. – Рим, 2005. – Кн. I. – С. 209.
13. *Драгоманов М. П.* Нові українські пісні про громадські справи (1764–1880) / М. П. Драгоманов. – Вид. друге. – [Київ] : [Видавниче товариство “Криниця” ; Друкарня акціонерного товариства “П. Барський”], 1918. – С. 154.
14. *Загайкевич Н.* Живеш тепер на чужині... / Наталія Загайкевич // До Світла. Християнський часопис українців в Італії. – 2003. – № 6 (19). – С. 35, С. 57.
15. *Зьола І.* Мама, мама, мама – материнка... / Ірина Зьола // До Світла. Християнський часопис українців в Італії. – 2002. – № 2 (4). – С. 16.
16. *Іванишин М.* Голубко сива, шлю земний уклін... Рим Болонья Львів / Мирослава Іванишин // До Світла. Християнський часопис українців в Італії. – 2003. – № 6 (19). – С. 32.
17. *Кашуба Н.* Не оглядайсь назад... Старосамбірський р-н, Львівщина Рим / Наталія Кашуба // До Світла. Християнський часопис українців в Італії. – 2004. – № 3 (26). – С. 51.
18. *Коваль О.* Не говори слова лише при святі... Самбір Рим / Оксана Коваль // До Світла. Християнський часопис українців в Італії. – 2003. – № 5 (18). – С. 45–46.
19. *Коваль О.* Тиша... Спокій... Її печаль... Самбір Рим / Оксана Коваль // До Світла. Християнський часопис українців в Італії. – 2003. – № 5 (18). – С. 46.

20. Колесса Ф. Українська пісня у найновішій фазі свого розвитку / Філарет Колесса // Колесса Ф. М. Фольклористичні праці ; Академія наук РСР ; Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України. – Київ : Наукова думка, 1970. – С. 35.
21. Лакатош Б. Матінко рідненька... Львів Бергамо / Б. Лакатош // Світло на чужих теренах. Антологія творчості заробітчан. – Рим, 2005. – Кн. I. – С. 85.
22. Майстрик Л. Не журись, моя ненько... / Лариса Майстрик // До Світла. Християнський часопис українців в Італії. – 2004. – № 5 (28). – С. 50.
23. Матейцева Н. Нам пора додому. П'яченца / Ніна Матейцева // До Світла. Християнський часопис українців в Італії. – 2008. – № 2 (71). – С. 56.
24. Неклюдов С. Ю. Традиції усної і книжної культури: соотношение и типология. Славянские этюды / Сергей Неклюдов // Сборник к юбилею С. М. Толстой. – Москва : Российская Академия наук, Институт славяноведения, Издательство "Индрик", 1999. – С. 296.
25. Пойшла О. Моїй Матусі. 2007. Тернопіль Неаполь / Оксана Пойшла // До Світла. Християнський часопис українців в Італії. – 2007. – № 5–6 (62–63). – С. 54.
26. Пономарева О. Українська імміграція в Італії : стан і перспективи [Електронний ресурс] / Олена Пономарева // День. Щоденна українська газета. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/302911> (дата звернення 05.08.2010).
27. Пушкіна О. И. Репрезентация архетипа Матери в мифологических представлениях восточных славян [Электронный ресурс] / О. И. Пушкіна. – Режим доступа: <http://www.ruthenia.ru/folklore/pushkina1.htm> (дата звернення: 02.06.2014).
28. Рентюк О. Матусі. Рим Борислав / Ольга Рентюк // До Світла. Християнський часопис українців в Італії. – 2004. – № 5 (28). – С. 51.
29. Рентюк О. Поки мама живі. Борислав Рим / Ольга Рентюк // Світло на чужих стежках. Антологія творчості заробітчан. – Рим, 2005. – Кн. I. – С. 206–207.
30. Салабай М. Моїй мамі. Рим Реджо Емілія / Марія Салабай // До Світла. Християнський часопис українців в Італії. – 2004. – № 5 (28). – С. 51.
31. Сидор Г. Розлука / Галина Сидор // До Світла. Християнський часопис українців в Італії. – 2004. – № 3 (26). – С. 51.
32. Словій Г. Ще день не прокинувся, ще рано-раненько... Стебник / Галина Словій // Світло на чужих стежках. Антологія творчості заробітчан. – Рим, 2005. – Кн. I. – С. 160.
33. Смолянин Н. Сумує, плаче старенька мати. Формія / Смолянин Надія // До Світла. Християнський часопис українців в Італії. – 2010. – № 5–6 (98–99). – С. 98–99.
34. Соколов В. Українська трудова імміграція в Італії [Електронний ресурс] / Віктор Соколов // Газета "Віче". – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/1837/> (дата звернення 05.08.2010).
35. Софіяник І. Матір. Львів / Ірина Софіяник // До Світла. Християнський часопис українців в Італії. – 2002. – № 5–6 (7–8). – С. 27.
36. Туровська М. Спочинь, матусю, на причілку хати... / Марія Туровська // До Світла. Християнський часопис українців в Італії. – 2004. – № 5 (28). – С. 52.
37. Федик В. До мами. Львів Рим / Василь Федик // До Світла. Християнський часопис українців в Італії. – 2010. – № 5–6 (98–99). – С. 56.
38. Франко І. Знадоби до вивчення мови і етнографії українського народу / Іван Франко // Франко І. Я. Зібрання творів : у 50 т. / Іван Франко. – К. : Наукова думка, 1980. – Т. 26. – С. 180–205.

The Concept of MOTHER in Ukrainian Folk Songs about Emigration in Poems of Modern Ukrainian Immigrants in Italy

Olena HINDA

The article reviews the concept of MOTHER in Ukrainian folk songs about emigration in the late XIX – early XXI centuries and in poems of Ukrainian immigrants in Italy at the beginning of XXI century. The comparison of texts reveals similarity of plots, poetics, imagery system, as well as typological affinity of the concept of MOTHER in emigrant songs and in poetry of modern emigrants. The concept of MOTHER is interpreted in traditional folk values coordinates, representing spirituality, sacredness and ontological relationship with the archetype of MOTHER. The distinctive feature of the concept is its intratextual frames (the Christian world, pictures of nature) that emphasize fundamental ideological imperatives of Ukrainian culture. Supplemented with new motives, plot matrixes of emigrant songs about MOTHER are variably present in emigrants poetry, the imagery of which highlights the specificity of national folklore traditions.

Key words: Ukrainian folk songs about emigration, poetry of Ukrainian working emigrants in Italy, concept of MOTHER, textological analysis, traditional culture, folklore and literature, folk stereotype, folklore thinking, plot-motive paradigm.

Концепт матери в украинских народных песнях об эмиграции и стихотворениях современных гастарбайтеров в Италии

Елена ГИНДА

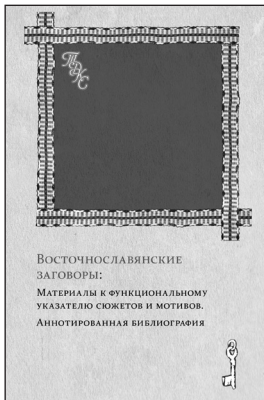
В статье рассмотрен концепт матери в украинских народных песнях об эмиграции конца XIX – начала XXI ст. и стихотворениях украинских гастарбайтеров в Италии начала XXI столетия. Сопоставление текстов выявляет схожесть сюжетов, поэтики, системы образов, а также типологическую родственность концепта “мать” в эмигрантских песнях и поэзии современных трудовых эмигрантов. Воспроизведение народнопесенного канона в стихотворениях способствует инкорпорации фольклорной традиции не только в поэзию трудовой эмиграции, но и в целом в её культуру. Концепт матери интерпретируется в традиционно-народных ценностных координатах, эксплицируя духовность, сакральность и онтологическую связь с архетипом Матери. Отличительной чертой концепта являются его внутритекстовые обрамления (христианский мир, картины природы), которые акцентируют основополагающие мировоззренческие императивы украинской культуры. Дополненные новыми мотивами, сюжетные матрицы эмигрантских песен о матери вариативно репродуцируются в поэзии гастарбайтеров, образность которой эксплицирует устнопоэтические традиции своего народа.

Ключевые слова: украинские народные песни про эмиграцию, стихотворения украинских трудовых эмигрантов в Италии, концепт “мать”, текстологический анализ, традиционная культура, фольклорная литература, фольклорная стереотипия, фольклорное мышление, сюжетно-мотивная парадигма.

Стаття надійшла до редколегії 26.03.2015

Прийнята до друку 9.05.2015

Нові книги

Восточнославянские заговоры: материалы к функциональному указателю сюжетов и мотивов. Аннотированная библиография / авторы-составители Т. А. Агапкина, А. Л. Топорков. – Москва: “Индрик”, 2014. – 320 с.

У Матеріалах до функціонального покажчика сюжетів і мотивів подано аналітичний опис основних оповідних одиниць, які виділили автори в корпусі лікувальних, соціальних, промислових і військових замовлянь трьох східнослов'янських народів. В “Анотований бібліографії” відображені публікації російського, українського та білоруського магічного фольклору з 1818 по 2014 рр. Усього в бібліографії враховано близько 650 джерел (450 російських, 150 українських і 50 білоруських), які в цілому включають понад 30 000 магічно-сакральних текстів.